

Neo-liberalizm tuzağında Bulgaristan

Daniela Penkova

1989 yılında Berlin Duvarı yıkıldı ve Orta ve Doğu Avrupa için “geçiş dönemi” denen süreç başladı.¹ Amaçlanan, toplumun ekonomik, siyasi ve toplumsal düzeylerde radikal bir dönüşümüydü. Bununla alakalı olarak Bulgaristan iki ulusüstü kurum, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu tarafından yönlendirilen çok çeşitli kalkınma programlarına tâbi tutuldu. Ülke hızla geniş bir sivil toplum kuruluşları (STK’lar) ağı ile kuşatıldı ki bunların sayısı bugünlerde 38 bin civarındadır. BM bünyesindeki kurumlar, ulusüstü otoriteler ve STK’lar, Bulgaristan’ın geçişini, o dönemde Üçüncü Dünya Ülkeleri için kullanılmakta olan aynı yöntemler, fikirler ve dil ile düzenleyip koordine ettiler.

Doğu Avrupa’nın “kalkınmasından” “demokratizasyonuna”

“Kalkınma” kavramı 20 Ocak 1949’da dünyaya gelmiştir. O gün, Harry Truman’ın, Amerikan Kongresi’nde birçok ülkeyi “azgelişmiş” olarak tanımladığı

¹ Daniela Penkova Bulgaristan’ın Varna kentinde faal bir sosyalist militan ve iktisatçısıdır. Bu yazı, Mart 2016’da Polonya’nın Wrocław kentinde toplanmış olan Doğu ve Orta Avrupa Sosyal Forumu’na sunulan bir tebliğ temelinde Daniela Penkova tarafından *Devrimci Marksizm*’e katkı olarak verilmiştir. Yazı İngilizce’den Türkçe’ye Sarp Solakoğlu tarafından çevrilmiştir.

ve “gelişmiş” ülkeleri de “kalkınma konusunda çalışmak”la görevlendirdiği başkanlık açılış konuşmasını yaptığı gündü:

Daha fazla üretim zenginliğin ve barışın anahtarıdır... Dünya ticaretinin önündeki engelleri kaldıracak ve dünya ticaretinin hacmini arttıracak planlarımızı uygulamaya koymalıyız. Ekonomik toparlanma ve barışın kendisi artan dünya ticaretine bağlıdır... Dünyadaki insanların yarıdan fazlası sefilliğe yakın bir konumda yaşamaktadır... İktisadi yaşamları ilkel ve durağandır... Birleşik Devletler sınai ve bilimsel tekniklerin geliştirilmesi konusunda ülkeler arasında rakipsizdir. ...Kalkınma ihtiyacı olan bölgelere, diğer ülkelerle işbirliği içerisinde sermaye yatırımını teşvik etmeliyiz.²

Amerikan çıkarlarını hayırseverlik maskesi arkasında saklayarak Truman, “Amerikan iş dünyasının, özel sermayenin, tarımın ve bu ülkedeki emeğin işbirliği ile... diğer ülkelerdeki sınai etkinlikleri büyük oranda artırabilecek ve onların yaşam standartlarını ciddi olarak yükseltebilecek” bir teknik yardım programını açıklamakta tereddüt etmemiştir. Dünya o zamandan beri büyük oranda değişti, ama bugüne dek “Üçüncü Dünya” diye adlandırılan gelişmekte olan ülkelerin durumlarında hiçbir değişiklik gerçekleşmedi.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ulusüstü ikiz kurumlar – İMF ve Dünya Bankası - ortaya çıktı. Birleşmiş Milletlerin birçok temsilcisi de aynı dönemde kuruldu – 1945’te FAO (Yiyecek ve Tarım Örgütü), 1946’da UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü) ve UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu) ve takiben de 1951’de Birleşmiş Milletler Mülteciler için Yüksek Delegasyonu). Günümüzde kalkınma alanında en büyük dünya ağı olan UNDP de (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) 1966 yılında kuruldu.

Kalkınmayı destekleyen projeler STKlar tarafından yürütülen çok çeşitli etkinliklerle nitelenir. Sayılarının artması “kalkınma endüstrisinin” gerçek patlaması bağlamında ivme kazanan yeni bir olgudur. Bu evrim, 1973 sonrasında, kredi hacmini otuz kat artıran ve bankayı belirli amaçlar güden toplumsal ve kültürel projeleri destekleyen gerçek bir entelektüel yönetici konumuna getiren Robert McNamara’nın liderliği altında, Dünya Bankası’nın politikalarındaki değişimle başladı. 1980’lerde, neo-liberal iktisatçılar, Dünya Bankası’nı, borçlu ülkelerde deregülasyon ve özelleştirme politikalarını dayatmaya çabalayan “Washington Uzlaşısı”nın küresel temsilcisi yapmak için yeniden düzenlediler. STK’ların sayısı alelacele arttı. Bunlardan, Yapısal Uyum Programları’nın (YUP) dolaysız sonuçlarını yumuşatmayı amaçlayan toplumsal yatırımlar için, kendi fonlarını kendilerinin bulmaları bekleniyordu. Yeni ekonomi politikası bağlamında toplumsal dışlanmayla karşı karşıya kalanları ve yoksul insanları destekleyecek kanallar haline gelmeleri için teşvik gördüler. Bazı STK’lar USAID (Amerikan Uluslararası Kalkınma

² http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/50yr_archive/inagural20jan1949.htm.

Temsilciliği) gibi ABD hükümeti temsilcilikleri tarafından salt neo-liberal fikirleri yaymaları için finanse ediliyor, böylece düşünce kuruluşları haline geliyorlardı. Toplumsal programlardan siyasi stratejilere, ekonomiden teknoloji ve bilime, ticari ve sınai politikalardan askeri danışmanlığa kadar birçok alandaki toplumsal politikaları analiz etme işini üstlendiler. 1989’dan bu yana, bu düşünce kuruluşları, pragmatik uzmanlar ile romantik entelektüellerin hükümetlerin eylemlerini denetleyen, liberal demokrasinin ilerleyişine omuz veren ve “komünizmin geri dönüşüne” karşı koruyan özerk yurttaş toplumu fikrinin cazibesine kapıldıkları Doğu Avrupa’da kendilerine yeni bir gelişme alanı buldular. Böylece kalkınma sorunsalı büyük oranda demokratikleşme ile örtüştü ve artık sadece Üçüncü Dünya ile sınırlı kalmayıp, Doğu Avrupa ülkelerine ve hatta 1990’dan bu yana, emeklilikte ve sağlık sigortasında olduğu gibi fedakârlıklar talep eden reformların planlanmasına katılan birçok düşünce kuruluşunun zaten gelişmiş olduğu tüm Batı dünyasına bile genişledi. İlk feda edilen de sosyal devletti.³

Bu iki terim arasında büyük bir benzerlik var - *geçiş* (Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra Doğu Avrupa’daki ekonomik ve siyasi değişimlere işaret etmek için kullanılır) ve *kalkınma*, zira her ikisi de Batı demokrasilerinin siyasi ve iktisadi modellerinin ihracını ve uyarlanmasını varsayıyor.

Bulgaristan’ın 1989’daki durumu

10 Kasım 1989’da Todor Jivkof (Živkov)’un ülke liderliğinden istifası akşam haberlerinde açıklandığında Bulgaristan halkı derin bir şaşkınlığa düşmüştü. Her ne kadar Berlin Duvarı bir gün önce yıkılmış olsa da “Değişim Rüzgârı” henüz Bulgaristan’da hissedilmemişti. Ama haberler insanlarda büyük bir ümit doğurdu; belki de demokrasi zamanı nihayet gelmişti. Kısa zamanda, yeni ortaya çıkmış olan Demokratik Partiler Birliği’nin varlığı duyuruldu ve ilk serbest seçimlerin tarihi belirlendi.

Ümitler genel olarak siyasi özgürlükle ilgiliydi. Kapitalizm adaletsiz ve sömürücü bir sistem olarak tanımlandığı için o güne kadar Bulgaristan’da sağ görüşleri ifade etmek pratikte imkânsızdı. Sanayideki üretim araçlarının mülkiyeti tamamen devletin elindeydi. Sadece tarım kooperatifleri ve zanaatkarlar bağımsızdı fakat onların da yegâne müşterisi yine devletti. Üretim araçlarının özel mülkiyeti konusunda ısrarcı olanlar yasal takibe uğruyorlardı. Ancak bir avuç insan böyle bir şeyi açıkça öne sürmeye cesaret edebiliyordu. Tek istisna, Bulgaristan’da yasak olan Batı medyasıyla işbirliği yapan muhaliflerdi. Bu medyalarından biri, 1950 yılında ABD Kongresi tarafından CIA eli ile “demokratik kurum ve değerleri, bilgi ve fikirlerin propagandası ile halka yaymak” resmi amacı ile finanse edilen “Özgür Avrupa” radyosuydu.⁴ Radyonun, kapitalist üretim tarzını savunmak için en çok kullanılan argümanlarından biri ise Batı ülkeleri ile ve en çok da ABD ile karşı-

3 Dostena Lavergne – “The Experts of the Transition”.

4 https://it.wikipedia.org/wiki/Radio_Free_Europe.

laştırılan sosyalist ülkelerdeki sözde “yoksulluk”tu. İşte tam da bu nedenle geçiş arifesinde Bulgaristan’ın ekonomik durumunu daha iyi anlamak için eldeki verilere bakmak gerekmektedir.

Amaca en uygun olan, Dünya Bankası’nın ve FAO’nun 1989 istatistikleridir: Kişi başına 2449 dolar GSYİH ve 8,878 milyon nüfus. +877.1 milyon dolarlık pozitif bir ticari denge. Avrupa Birliği’ne üye 15 ülkenin ortalaması olan her 100 bin vatandaşa 777,4 hastane yatağı ortalamasının hayli üzerindeki, her 100 bin vatandaşa 970,2 hastane yatağı.

İmalat sanayileşmişti ve üretimin %80’den fazlası sanayiden gelmekteydi. Bütün üretimin sadece %10’luk kısmı geleneksel ekonomi denen tarımdan geliyordu.⁵ Batı’ya göre Üçüncü Dünya’nın yoksulluğunun temel sebebi sanayileşmenin yokluğu iken, bu durum Bulgaristan için doğru değildi. Fakat bu yine de ulusüstü kurumların, ülkeden, on yıllardır gelişmekte olan ülkelere dayattıkları aynı reformları talep etmelerine mâni olmadı.

Yapısal Uyum Programları (YUP)

Neo-liberal doktrinın gerektirdiği ve Dünya Bankası, İMF, UNDP ve düşünce kuruluşlarının teşvik ettiği dört kilit reform özelleştirme, liberalizasyon, deregülasyon (düzenlemelerin kaldırılması) ve devlet harcamalarındaki büyük çaplı kesintilerdi. Bu reformlar 1980’lerde Yapısal Uyum Programları aracılığı ile gelişmekte olan ülkelere hali hazırda dayatılmıştı. Bunlar, ülkelerin özel yatırımcıların güvenliğini kazanabilmesi için gerekli olduğu dile getirilen bir dizi makroekonomik tedbirlerdi. Yapısal uyum programlarının temel amacı tüm dünya ekonomilerini kapitalist yapmak, böylece onları, uluslararası sermaye tarafından kontrol edilen ortak bir sistem içine yerleştirmektir.

1950’ler, 60’lar ve 70’lerde yoksul ülkelerin ekonomilerinin çok uzun süre Batı emperyalist ülkelerinin sömürgeciliğinin kurbanları oldukları için gelişmiş sanayi ülkelerinininkinden yapısal olarak farklı olduğu varsayıldı. Yoksulluktan kurtulmak için ekonomik olarak gelişmemiş ülkeler geleneksel tarım temelli ekonomilerden “*sanayileşmeye*” geçiş aracılığı ile modernleşmeye ihtiyaç duyuyorlardı, Modernleşme Teorisi dedikleri buydu. O zamanlar, bu tarz bir sonuç elde etmek için o dönemde tüm Batı ülkelerinde uygulanan Keynesyen politikaları izlemenin zorunlu olduğu genel kabul görmekteydi. “Kalkınma Ekonomisi,” toplumsal ve ekonomik modernleşmenin ana aktörünün devlet olarak belirlendiği Keynesyen iktisadın “özel” bir durumu olarak görülüyordu.

1980’ler boyunca neo-liberal teorilerin yükselişi ile aynı zamanda ekonomik kalkınmaya ulaşma yöntemleri ile ilgili fikirler de değişti. Yaklaşım hâlâ Avrupa merkezli olmakla beraber, mesele artık, Batı ülkelerinin içerisine sızmaya başlamış olan neo-liberal iktisat teorisinin hükümlerini takip etmeye dönüşmüştü. Uluslararası kurumlar gelişmekte olan ülkelere Yapısal Uyum Programları aracılığı

5 http://www.omda.bg/public/biblioteka/dimitar_ivanov/ot_9_do_10_statistika_b.htm.

ile sıkı koşullar altında krediler veriyordu. Eğer ülke imzaladığı koşullara uymazsa finansman kesiliyordu. 2005 yılında Dünya Bankası ve 2002 yılında İMF kredi verme yöntemlerinin gözden geçirilme sürecinin başlayacağını duyurdu. Buna rağmen bugüne kadar imzalanan tüm anlaşmalar, borçlu ülkelerde eğitim, sağlık hizmetleri ve su kaynakları yönetimi gibi hassas sektörlerde özelleştirme ve serbestleştirmeye dair sayısı 67’ye kadar çıkan ekonomik koşulu hâlâ kapsamaktadır.

Bulgaristan Dünya Bankası’ndan ilk kredisi için 1990 yılında, gelişmekte olan ülkelere kıyasla çok farklı bir ekonomik konumdayken başvurdu – ülkenin tamamındaki gelişmiş altyapılarıyla, geniş ölçüde sanayileşmişti. Bunun yanı sıra mükemmel bir şekilde işleyen düzenli bir sağlık, emeklilik ve eğitim sistemi inşa etmişti ve neredeyse 900 milyon dolar civarında pozitif ticaret dengesine sahipti.⁶ Üçüncü Dünya ülkeleri ile olan büyük farkına rağmen kreditorler en fakir ülkelere uygulanan koşulları dayattılar: Bulgaristan ivedi bir şekilde, bankacılık sektörü de dâhil ekonomik sektörlerinin çoğunun özelleştirilmesi işlemine başlamalıydı. Bunun yanı sıra ülke tüm fiyatları serbest bırakmalı, piyasalarını serbestleştirerek, düzenleyici tüm kuralları kaldırmalıydı. Resmi olarak belirtilen hedef GSYİH’yi – iktisadi gelişmenin ölçüsü kabul edilen endeks – artırmaktı. 1991 yılında Bulgaristan, Dünya Bankası ile yapısal reformları gerektiren ilk kredisine imza attı. O günden şimdiye kadar her biri reform koşulu taşıyan Dünya Bankası ile 17, İMF⁷ ile de 13 anlaşması bulunmaktadır. İki kurum da ülkenin 1989 yılına kadar elde etmiş olduğu ekonomik ve toplumsal alanlardaki olumlu kazanımların nasıl korunacağını kendisine sormamıştır. Eğer hâlâ birisi bugünün iktisadi koşullarının dar görüşlü Bulgar politikacıların yanlış yönlendirilmiş politikalarının sonucu olduğunu düşünüyorsa, en iyisi bu fikri kafasından atmasıdır. Son 25 yılda yapılan tüm reformlar iki kudretli küresel kurum tarafından geliştirilmiş, dayatılmış ve onaylanmıştır.

Ne çeşit bir iyileşme? GSYİH kalori kaybediyor

Görülen o ki kişisel faziletlerimizi ve toplum değerlerimizi maddi birimler uğruna çok uzun süre ve çok fazla feda etmişiz... GSYİH hava kirliliğini, sigara reklamlarını ve otoyollardaki katliamlarımızı temizleyen ambulansları içeriyor. Kapılarımız için özel kilitleri ve onları kıranlar için inşa edilen hapishaneleri de içeriyor. Kızılçamların yok edilmesini ve kaotik bir şekilde yayılan doğa harikalarımızın imhasını da içeriyor. Napalm bombasını ve nükleer başlıkları, şehirlerimizdeki isyanları bastıran polislerin zırhlı araçlarını da... ve çocuklarımıza oyuncak satmak için şiddeti yücelten televizyon programlarını da... kısacası hayatı yaşanır kılan şeyler hariç her şeyi ölçüyor.

Robert Kennedy

6 http://www.omda.bg/public/biblioteka/dimitar_ivanov/ot_9_do_10_statistika_b.htm.

7 <https://finances.worldbank.org/Loan-and-Credit-Administration/IBRD-Statement-of-Loans-Latest-Available-Snapshot/sfv5-tf7p?#column-menu>.

Kalkınmayı ölçmek için kullanılan gösterge bir yıl içerisinde belirli bir ülkede üretilen nihai ürün ve hizmetlerin piyasa değerini gösteren Gayrisafi Yurtiçi Hasıladır (GSYİH). Fakat GSYİH belirli bir toplumun gerçek refah düzeyini hiçbir zaman tanımlayamamıştır. Birçok araştırmacı, iktisadi büyüme insanların refahındaki gelişmenin uzun süre eşlik etmediğini göstermiştir.

GSYİH göstergesi, Dünya Bankası ve İMF tarafından 1990 yılında Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) yerine getirilmiştir. İki gösterge arasındaki fark önemlidir ve değişikliğin sebebini de göstermektedir: GSYİH bir ülkenin sınırları içerisinde üretilenleri ölçer, GSMH ise belirli bir ülkeye **vatanlaşlık** temelinde geliri ölçmektedir. Bir özelleştirme yapıldığında, üretim o ülke sınırları içerisinde gerçekleşir (ve dolayısıyla GSYİH olarak raporlanır), fakat bu üretimden elde edilen kârın büyük bir kısmı sermaye hareketleri sayesinde yurtdışına ihraç edilir. Örneğin eğer yabancı birisi bir madenin kullanma haklarını alırsa devlete sadece küçük bir ücret ödeyecektir (Bulgaristan'da Kanadalı Dundee Precious Metals firması sadece %1'lik telif hakları ödüyor), kârın büyük kısmını ise yurtdışına ihraç eder. Madenin kârları arttığında GSYİH artacak, fakat firma Kanadalı olduğu için GSMH devletin gelinde bir düşüş gösterecektir. Bulgaristan milli geliri azalırken Kanada'nın gayrisafi milli geliri artmaktadır.

İktisadi büyümenin bir refah ölçüsü olarak kullanılmasında daha bir sürü başka problem de var. Mesela GSYİH, doğal ve insan kaynaklı afetler için yapılan ve ekonomi için iyi kabul edilen harcamaları da içerir, ama bu afetler aslında toplum için trajiktir. Buna bir örnek olarak Meksika Körfezi'nde 2010 yılında 11 insanın okyanusta öldüğü ve milyarlarca litre petrolün denize döküldüğü ekolojik afet verilebilir: bu olay GSYİH'yi on milyonlarca dolar artırmıştır. Son yıllarda Bulgaristan'daki her bir sel faciası kurtarma ve yenileme harcamalarına yol açmış, bunlar da GSYİH'yi artırmıştır. İnanılmaz gelebilir ama her bir doğal afet iktisadi büyüme için gayet hoş karşılanan bir şeydir. Aynı şekilde, halk arasında hastalıkların artması ilaç ve hastane hizmetleri için daha fazla harcamaya yol açar, ki bu da yine iktisadi büyüme olarak kaydedilir.

GSYİH'nin hesaplanış şekli de tartışmalıdır. 1953 yılından bu yana ülkeler, Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu'nun kabul ettiği Ulusal Hesaplar Sistemi (UHS) tarafından önerilen yöntemleri kullanmaktadır.⁸ 1980'lerin sonunda, sadece reel ekonomide üretilen nihai ürünler ölçülüyordu. 1987 yılında İtalya, Avrupa ülkeleri içerisinde UHS'nin yeni önerilerini uygulamaya geçerek GSYİH içine gri sektörün (kayıtdışı ekonominin) tahmini üretimini de dâhil eden ilk ülke olmuş, sonucunda da tam bir günde %18'lik bir artış kaydetmişti. O günden beri diğer ülkeler de yavaş yavaş, kayıt altına alınmamış etkinliklere dair "tahminleri" hesaplamalarına katar oldular. Bu tahminlerin ne derece gerçekçi olduğunu kimse bilemez. 2014 Eylül'ünden itibaren Avrupa Birliği'nin illegal sektör etkinliklerini bile hesaba katmaya başlaması ise gerçek bir skandaldır. Uyuşturucular, kaçakçılık, fuhuş ve

⁸ SNA <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/sna2008.asp>.

yolsuzluk resmi olarak ekonomik büyüme ve dolayısıyla “kalkınma” ölçüsünün bir parçası haline geldi. O zamana kadar “ara ürün” olarak görülen silah üretimi 2014 Eylül’den bu yana “yatırım” haline gelmiştir. Bu tarz etkinliklerin toplum için gerçekten refah yaratıp yaratmadığını ise sormaya bile değmez.

Ekonomik büyüme ve kalkınma göstergesine dair eleştirimi, refahın toplum içinde nasıl bölüştüğünü ve nasıl kullanıldığını hiçbir şekilde göstermediğini vurgulayarak tamamlamak istiyorum. Büyük sosyal eşitsizlikler barındıran bir ülke ile refahın daha eşit dağıldığı başka bir ülke aynı GSYİH’ye sahip olabilir.

1989 yılında Bulgaristan’daki refah görece daha eşit dağılıyordu, büyük sermaye mülkiyeti yoktu ve yoksulluk da pratikte namevcuttu. Fakat bir sürü hizmet (kamu sağlığı, eğitim, okul kitapları, öğrenci ve emeklilerin ulaşımı) bedava olduğundan ve (yiyecek, ulaşım, elektrik, su ve benzeri) diğer hizmetler ve mallar da devlet tarafından kimi zaman üretim maliyetlerini aşmayacak biçimde sabitlenmiş fiyatlardan satıldığından GSYİH o zamanlar göreceli olarak düşüktü. Özelleştirmelerden ve fiyatların serbest bırakılmasından sonra fiyatlar ölçsüz bir şekilde arttığı için GSYİH da artış gösterdi. Bu sebepten GSYİH bize herhangi bir ekonominin durumunu doğru bir şekilde göstermeye yardımcı olacak ölçü olamamaktadır.

Bulgaristan’daki ekonomik felakete tanık olanlar ülkeyi boğan yoksulluğun yayıldığına da görmüşlerdir ve kalkınma iktisatçılarının, 1989 yılına kıyasla GSYİH neredeyse üç katına çıktığı için (kişi başına 2449 dolardan 7498 dolara⁹) bugünlerde Bulgaristan’da yaşamın çok daha iyi olduğu yönündeki iddialarıyla karşılaştıklarında muhtemelen kafaları karışacaktır.

Fakat insanların 1989 yılındaki ekonomik durumları ile bugünkü arasındaki karşılaştırmayı hangi endeks doğru bir şekilde yapabilir? Uluslararası istatistikleri incelerken, FAO tarafından on yıllardır kullanılan epey ilginç bir göstergeye rastlarız – günlük kilokalori olarak ölçülen kişi başına yiyecek tüketimi. Kimsenin, basit fizyolojik kısıtlar sebebi ile günlük tüketimin çok üzerinde kilokalori tüketemeyeceği göz önüne alındığında, bu çok uygun bir ölçü gibi gözüküyor. FAO verilerinden 1989 yılında Bulgaristan’da kişi başına günlük 3623 kilokalori tüketildiği ve ülkenin, Batı ülkelerinin hepsinin önünde, dünyada dördüncü sırada olduğu görülüyor (Fransa 8., İtalya 9., Avusturya 11., ABD 14. ve dünya kişi başına günlük ortalama tüketim ise 2635 kilokalori idi). FAO’nun son verisi 2011 yılından olup, bundan, Bulgaristan’ın 4. sıradan 81. sıraya gerilediği görülüyor; günlük ortalama tüketim eskiye nazaran %25 daha az olup, 2877 kilokaloridir (yaşamak için gereken asgari miktar 2400 kilokaloridir). Karşılaştırma olsun diye Gana 65. sıradadır.¹⁰

Retorik

Her ne kadar ulusüstü kalkınma kurumları temel amaçlarının “yoksulluk ile sa-

9 http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?order=wbapi_data_value_1990%20wbapi_data_value%20wbapi_data_value-first&sort=asc.

10 <http://www.fao.org/statistics/en/>.

vaş” olduğunu beyan etseler de, tamamen etkisiz olduğu kanıtlanmış iktisadi reformları talep etmeyi sürdürürler. Ana varsayım, zenginliği sadece serbest piyasanın ve sıkı bir şekilde kısıtlanmış devlet müdahalelerinin garantilediğidir. Ülkeler, kendi halklarının refahını arttırmada kendi takdirlerine göre hareket etmelerine izin verilmeyerek, neo-liberal politikaları benimsemeye zorlanmaktadır. Sonrasında da yaşam koşullarının iyileşip iyileşmediğine bakılmaz, sadece önerilen politikaların ne derece uygulandığı ölçülür.

Dışarıdan dayatılan reformların reklamının yapılması, STK kisvesi arkasına gizlenen düşünce kuruluşlarının işidir. Projeleri, aralarında Amerikan USAID’in öne çıktığı büyük kalkınma ajansları tarafından finanse edilmektedir. USAID’i ülkede temsil eden vakıf “Bulgaristan için Amerika”dır. Düşünce kuruluşları bugüne kadar Üçüncü Dünya ülkelerinde kullandıkları aynı retoriği kullanırlar. Demokrasi, reformlar, iyi yönetim, yurttaşlık oluşumu, özgürlük, kalkınma ve bunun gibi şeyler hakkında konuşmaktadırlar. Yukarıda listelenen “reformları” dayatan kredilere “yardım” adı verilmektedir. Dünya Bankası ve diğer ajanslar “yardım veren” olarak tanımlanır ve halkın çıkarına olan her türlü siyasi fikir ise doğrudan “popülizm” olarak yaftalanır. Amaç, Pierre Bourdieu’nün betimlediği metotları kullanarak, kamuoyunu oyuna getirmektir:

Resmi olanı yeniden üreten, bir sahne oluşturarak, daha önce (duyusal, görsel anlamda) mevcut olmayanı nasıl üretileceğini (kelimenin etimolojik anlamı ile **producere**, gün ışığına çıkarılacağını) yani imal edileceğini bilir ve onun adına konuşur. Neyin adına üretme hakkı varsa onu üretmelidir. Sahne kurmadan, biçimler yaratmadan, mucizeler gerçekleştirmeden olmaz. Bir söz sanatçısı için en sıradanı sözsel mucizedir, retorik başarıdır. Kelimelerini meşrulaştıran şeyleri, yani hangi otorite adına konuştuğunu sunmak zorundadır.¹¹

Dünya Bankası Kalkınma Araştırmaları Grubu yöneticisi Paul Collier’in “En Alttaki Milyar” kitabı kullanılan retorikğin önemli bir örneğidir.¹² Collier, son on yılların kalkınma ajansları politikalarına sıkı sıkıya bağlı tipik bir neo-liberal iktisatçıdır. O çok bildik “özgürlük, demokratikleşme, yardımlar, geçiş, yoksulluğa karşı mücadele” dilini kullandığı kitabında “şok terapilerini” destekler ve bu politikaları uygulayan siyasetçileri de “cesur reformcular” ilan eder. Farklı bir ekonomik güzergâh izlemeye cesaret eden ve mevcut fonları devlet sosyal hizmetlerini inşa etmekte kullanan herkes “diktatör” olarak yaftalanırken, reformlara muhalefet edenler “politik olarak güdülenmiş” ve “Marksistler” olarak adlandırılır. Örneğin Blaize Compaore’nin neo-liberal politikalarını övmektedir:

“On yıldan uzun bir süredir Uganda ve Burkino Faso hükümetleri, korkunç öncellerinin yarattığı hasarı kısmen düzelterek tatmin edici kalkınma oranları sergile-

¹¹ <http://bg.mondediplo.com/article848.html>.

¹² Paul Collier 1998-2003 arasında Kalkınma Araştırmaları Grubu’nun yöneticisiydi. Şimdilerde Uluslararası Büyüme Merkezi yöneticiliği yapmaktadır.

mişlerdir.” Bu örnekte “korkunç öncel,” Keynesyen politikaları uygulayan ve 1987 yılında Fransa, ABD ve Liberya orduları destekli bir darbe ile Blaise Compaore tarafından devrilen Thomas Sankara’dır.¹³

Bunun ötesinde, Collier ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltacağını iddia eder, fakat bu büyümeden elde edilen kârın sınırların ötesine ihraç edildiğinden söz etmez (GSYİH’nın GSMH ile yer değiştirmesini hatırlayın) ve ülke geliri içerisinde kalan kısmın nüfusa nasıl dağıldığı sorusunu da es geçer. Aynı iki ihmal Bulgaristan’daki tüm neo-liberal iktisatçılar ve düşünce kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Collier hatta neo-liberal politikaların yoksulluğu azalttığı iddiasıyla gerçekliği de reddeder. Başarısızlığın inkârının mümkün olmadığı durumlarda ise kötü şanslı suçlar: “Nijerya’nın iktisadi politikalarının en iyi dönemi 1980’lerin sonlarındaki reform dönemi idi, fakat bu reformların faydaları dünya petrol fiyatlarında meydana gelen çöküşle tamamen yok oldu.”¹⁴ Collier en radikal “reformist” hattı savunmakta, Naomi Klein’in *Şok Doktrini – Felaket Kapitalizminin Yükselişi* kitabında gayet güzel betimlendiği şekilde (“**bazen acı verici olsa da gerekli**”) neoliberal reçete paketlerinin topyekün ve ani kabulü için çağırıda bulunmaktadır.

Collier Afrika’daki Amerikan müdahalelerini övmeyi asla bırakmaz, bunları “gerçekten muhteşem” olarak adlandırır. Ondan, aynı zamanda, “demokrasiyi yaymanın ABD’nin Orta Doğu’daki açık - hatta en önde gelen - gündemi” olduğunu da öğreniyoruz. Demokrasi ile ABD’nin Suudi Arabistan, Mısır, Katar ve Bahreyn’deki acımasız rejimlere verdiği destek arasında bir ilişki bulmak zor. ABD ve Britanya’nın “tabandaki milyar”ı oluşturan ülkelere müdahale etmeye “ahlaki olarak mecbur olduğu” argümanını öne sürdükten sonra, barışı korumanın “reformistlere” hayati bir fırsat sunduğunu da belirtir.

İç savaştan sonra reformun daha olası olduğuna dair garip görünen bir sonuç var... Bu iki çelişkili sonuç birbiri ile nasıl bağdaştırılabilir? Sanırım bize, çatışma sonrası durumun epey istikrarsız olduğunu gösteriyorlar... Bu, başarısız devletlere yardım etmeye yönelik politika müdahalelerimizin farklı durumlar arasında ayırım yapması gerektiği, çatışma sonrası durumları büyük fırsatlar olarak değerlendirmek gerektiği anlamına geliyor.

Bu, Naomi Klein tarafından şu şekilde betimlenen “şok doktrininin” pragmatik bir örneğidir:

“Diğer tüm doktrinler gibi şok doktrini de bir iktidar felsefesidir. Siyasi ve iktisadi hedeflerinize nasıl erişeceğinize dair bir felsefedir. Ve de radikal serbest piyasa fikirlerini dayatmanın en iyi yolunun, en iyi zamanının bir büyük şokun ertesi olduğunu kabul eden bir felsefedir. Şimdi, bu şok ekonomik bir çöküş

13 Bkz. Silvestro Montanaro’nun belgeseli: “... e quel giorno uccisero la felicità”, <https://www.youtube.com/watch?v=GPCNq-T7yDY>

14 Paul Collier, *En Altta Milyar*.

olabilir. Doğal bir afet olabilir. Terörist bir saldırı olabilir. Bir savaş olabilir... Bu krizler, bu afetler, bu şoklar tüm toplumu zayıflatacaktır. Şaşkınlığa uğratacaktır. Şirazesini kaydıracaktır. Ve bir pencere açılır, tıpkı sorgu odasındaki pencere gibi. Ve o pencereden iktisatçıların “ekonomik şok terapisi” dediği şeyi sokabilirsiniz. Bu bir tür, ülkenin aşırı makyajlanmasıdır. Hepsini birdendir. Yani şuraya bir reform buraya bir reform değil, 1990’larda Rusya’da gördüğümüz, işgalden sonra Paul Bremer’in Irak’a dayatmayı denediği türden radikal bir değişikliktir.”¹⁵

Collier’in kitabından tüm o liberalleşme, demokratikleşme ve yoksulluğa karşı savaş retoriğinin arkasında, tüm gerekli yöntemleri, tamamen haklı kabul edilen askeri güç de dahil, kullanarak, tüm ülkelerde neo-liberal serbest piyasa politikalarını dayatma niyetinin yattığını anlayabiliyoruz.

Sonuçlar

Büyüme için büyüme kanser hücrelerinin ideolojisidir.
Edward Abbey, “Desert Solitaire”

25 yıllık demokratikleşme ile Bulgaristan nüfusu 1.6 milyon azaldı. 2013’te nüfus 7.245.677 idi. Çalışabilir durumdaki yurttaşların birçoğu yurtdışında iş bulmak amacı ile ülkeyi terk ediyor. Ülkenin karşılaştığı en büyük sorunlardan birisi beyin göçüdür, birçok üniversite mezunu Batı’ya göç etmektedir. Yoğun göçe rağmen Bulgaristan’da 2013 resmi verilerine göre halen %13 oranında, 433.200 işsiz bulunmaktadır.

1991 yılından beri hep negatif olan ticaret dengesi 2013 yılında eksi 4.794.578 dolardı.¹⁶ Yine de GSYİH üç kat artarak kişi başına 7498 dolar seviyesine ulaşmıştı.¹⁷

Hastane yatağı sayısı 100.000 kişi başına 606,9’a düştü. Dünya Bankası ve İMF’den gelen kredilerin koşulları uyarınca sağlık ve eğitim sistemlerinin yeniden yapılanması, finansal kurumların “yardımlarının” sosyal sektör ve orada çalışan insan kaynakları üzerindeki negatif etkisini gayet iyi gösterir. Geliştirilmeleri ve yenilenmeleri gerektiğini kabul etmiş olsak bile, bu sektörlerde yapılan radikal değişiklikler o ana dek elde edilmiş tüm olumlu kazanımları yerle bir etmiştir. Ek olarak bu sektörlerin %70-80 kadın olan çalışan sayısı devasa bir düşüş göstermiştir. Diğer bir sürü yeniden yapılandırma ve özelleştirme örneğinde olduğu gibi bu örnekte de reformlar çoğunlukla kadınlar üzerinde son derece olumsuz etkiler yaratmıştır. Uluslararası kurumlar ve ulusal devletler, reformların insani yöndeki etkisini dikkate almamaktadır. 1989 sonrası geçiş yıllarında Bulgaristan nüfusunun sağlık durumu kötüleşmekte, ölüm oranları (özellikle de çalışabilir durumdaki er-

15 http://www.democracynow.org/2007/9/17/the_shock_doctrine_naomi_klein_on.

16 http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx.

17 <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.

kekler arasında kalp ve damar hastalıkları sebebiyle) artmakta, demografik büyüme azalmakta (şimdi negatiftir, -0,8) ve toplumsal eşitsizlik derinleşmektedir.¹⁸

Gelişmekte olan ülkelere yıkıcı sonuçları ile dayatılan neo-liberal tedbirlerin, eski Sosyalist Blok ülkelerinde de benzer yoksullaştırıcı etkilere sebep olduğu aşikârdır. Fakat bu örnekte, Bulgaristan’da geçiş döneminin şafağında ne kadar gelişmiş olduğu akılda tutulursa, sanayileşmenin eksikliği gibi bir bahane öne sürmek imkânsızdır. Bulgaristan örneğinde, kalkınma politikalarının yok edemediği, “doğasında olan” bir yoksulluktan bahsetmiyoruz. Burada iyi işleyen bir sanayinin ve toplumsal yapının bütünüyle yerle bir edilmesinden bahsediyoruz. Açlığı ve yoksulluğu bu neo-liberal “kalkınma” politikaları getirmiştir ve şimdi kendimize şunu sormak zorundayız: Tüm bunlardan kurtulmanın tam zamanı değil mi? Ve eğer öyleyse, hangi iktisadi politikalarla başlamalıyız?

18 http://www.publichealthreviews.eu/upload/pdf_files/9/Georgieva.pdf.